

ANDRÁS SÁNDOR

Kettős kötődés

szülőföldem

ANDRÁS SÁNDOR (1934) Nemesvita

Az 1956-os forradalom egyszerre egy történet és igen sok történet. Általánosítani nem is tudnék, életkörülményeim teljességébe illeszteni, illetve magamat elbeszélésfigurává stilizálni pedig nem akarom.

Nem azért léptem át a magyar–osztrák határt, mert szökni akartam, vagy végre kiszabadulni Nyugatra. Egy küldöttség tagjaként mentem, két hétre szóló megbízatással, végül mégis „magyar menekült” (Hungarian refugee) lettem, méghozzá elég hamar, amikor kiderült, hogy nem megyek vissza két héttel később, ahogyan kellett volna, sőt, a négy, majd a hat évvel később bejelentett és ezúttal tényleges amnesztia idején sem. Menekült lettem, mégis meghatározó maradt számomra mindvégig, hogy az országot nem a menekülést választva hagytam el. Nem éreztem magam másnak, mint társaim, barátaim, de amikor Magyarország független lett, hirtelen, a magam számára is meglepően úgy éreztem, a csak félig sikeres küldetésből most már hazamehetek. Nem valamiféle pozícióért, eszembe se jutott, hogy jelentkezsek valahol, belépjek valahova. Csak belém döbbsent, nincs már okom arra, hogy továbbra is külföldön éljek. Mit keresek hát még kint?

Pénzt kerestem, persze. Volt állásom, feleségem, sőt '87-ben született kislányom is. Viszont éppen 1990–91-re esett a hat év tanítás után járó egyetemi szabad évem, feleségem kapott egy év fizetés nélküli szabadságot, és hazarepültünk, egy barátok révén „baráti áron” bérelt lakásba, oda, ahol akkor még a régi, nyitott Lehel piac volt Pesten. Egy évvel később, Washingtonba visszatértünk előlt a Balaton-felvidék egyik falujában (amerikai jelzőkölcsönből) öreg, kertés parasztházat vettünk. Arrafelé, ahol a pesti lakásba költözés előtt egy hónapot várnunk kellett barátom présházában, a Becehegyen. Véletlenszerűen ismertem és szerettem meg a tájat, a Balatont, innenső partján a hegyeket, túlsó partján a fonyódi dombot, ahol, mint később kiderült, nagyon kedvelt egyetemi társam és barátom nyaralója állt. Attól kezdve, a megvásárolt ház lelkes foglyaként, minden évben ott töltöttük a jó három hónapnyi nyári szabadságot. Nem Németországban, (anyáméknál) Mallorcán, barátoknál Londonban és Franciaországban.

A ház olykor szabadságra engedett foglya maradtam azután is, hogy a '95–96-os tanév végén korai nyugdíjba mentem, hogy végre szabadon írhaszak magyarul, és ne kelljen időm java részét az egyetemi tanárság megkövetelte tanítással, kutatással, angol meg német nyelvű tanulmányok írásával töltenem. Két-három évig ingáztam Amerika és Magyarország között – két hónap itt, két hónap ott –, végül belefáradtam, és hazaköltöztem. Ami válással járt. Nem volt könnyű, ma sem az. Most lesz tizenöt éve, hogy újra házasodtam, de megmaradt régi családommal is a kapcsolatam, új házasságom is nagyon szerencsés.

Mindezt a kettős kötődés miatt jelzem, amiről írni akarok. Számomra különleges, tudom, hiszen voltak és vannak egyéb kötődéseim is. Ez a különleges kettős egyszerre fűzött és fűz a forradalomhoz és ahhoz a tényszerű hazához, amiről akkor beszél az ember, amikor azt mondja: *hazamegy*. A reformkori verssorban: „haza csak ott van, hol *jog is van*”, a kiemelt „*jog is*” arra utal, hogy a haza, az otthon elsődlegesen sok minden másból tevődik össze,

akár birtoklom a jogot, akár nem. Jogom a szív joga is, érzem, amit érzek, és akkor is van jogom hozzá, ha megtagadják tőlem. Nyilvánvalóvá szeretném tenni, hogy nekem honvágyam nem volt. Amennyire tudom, társaimat is megszabadította a honvágytól az olyan rémálom, amit az első években én is álmodtam: otthon voltam, és nem tudtam kijönni, valamik mindig megakadályoztak, és nagyon jó volt felébredni. Ehhez hozzá kell tennem, hogy amikor először látogattam haza tizenhét év múltán, egyik nap a pesti Duna-parton sétáltam, sütött a nap, az ég tényleg teljesen és tisztán kék volt, és ahogy néztem a Dunát, a Várat, a Gellért-hegyet, a hidakat, úgy éreztem, hogy igen, a világnak így kell lennie, ilyenek. Nem honszeretetem volt, hanem örömöm, boldogságom: egyfajta ujjongó és mégis szelíd mámor járt át.

„Őrzöm a forradalmat”, írtam a londoni Magyar Szó 1957. március 15-i számában az 1956-osról, a magyarországról, amit megéltem, ami a miénk, nem az enyém, akkor is, ha magamnak őrzöm. Miénk, ha bármelyik magyar őrzi bárhol, Kolozsvárott, Zentán, Dunaszerdahelyen, Londonban vagy Kölnben.

Forradalom csakis nemzeti lehet, amennyiben ez a szó országost jelent, és akkor is, ha az ország egy népé. Nemzetközi forradalom nincsen, nem is lehet. Egy forradalom mindig egy ország népének a forradalma nemzetként, amilyen a francia, az angol, az amerikai, az orosz, a magyar forradalom volt. És lelkesedni ugyan lehet egy másik nép forradalmáért, csak baljós tévedés azt a saját nép és nemzet forradalmának gondolni vagy mondani. Ezt a nyugati magyar szigetvilágban, archipelágóban véltem megérteni. Batsányi „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek” sora nem azt jelenti és sugallja, hogy Batsányi a franciák forradalmát magyar forradalomnak gondolta és érezte. És az emberi jogok deklarálása sem jelenti, hogy az a párizsi forradalom az ember forradalma volt. Csak egy ország népéé lehet, és többnyire bajos, ha egy ország népe több népből áll össze: valamelyik mindig maga alá gyúri vagy érti a többit.

Ezzel azt is szeretném mondani, ami számomra tény, hogy amikor ahhoz a forradalomhoz, az 1956-oshoz kötődöm, akkor egyúttal és egyszerre ahhoz a néphez és az abban emelkedő nemzethez is kötődöm. És jól tudom, hogy akkor az ország nem mindegyik magyar lakosa, a magyar nép nem mindegyik tagja tartozott – vagy akár tartozik ma – az emelkedő (Németh László) vagy akkor ténylegesen létrejött (Szabó Zoltán) nemzethez. Ez fájdalmas tény, de éppannyira tény, amennyire fájdalmas. Magyarországon forradalom volt, nem polgárháború. Forradalom és szabadságharc, azaz függetlenségi háború. Azt a forradalmat és azt a népet, amelyikhez tartozom, csakis egységben tudom gondolni és érezni, bennem egységben volt, egységben mozgott.

Külhoni szigetvilágban élve ráéreztem, és magától értetődőnek tekintem megértettem, hogy ország és nemzet, állam és nemzet, államforma és nemzetforma két külön dolog. Az évtizedek során találkozások révén is kialakult bennem egy olyan érzés és figyelem, hogy nemcsak az ország magyar, azok a magyarok is a hazához tartoznak, akik más országokban élnek, azok a tájak is magyar tájak, ahol ma is élnek magyarok. Ahogyan azok is, akik már nem, és akik majd eztán fognak élni.

Forradalom csak országos lehet, a nemzet, amelyik forradalmas lett, csakis a politikai nemzet lehet, de egy nemzet nemcsak politikai. Nemcsak politikai társadalomról lehet beszélni, hanem kulturális közösségről is. A nemzeti sajátságok elsődlegesen nem politikai sajátságok. Az 1956-os forradalom, amit külföldön magyar forradalomnak mondtak, magyarországi forradalom volt, ám az emelkedő nemzet vagy a forradalomban létrejött nemzet nemcsak magyarországi volt, hanem tágabb értelemben magyar, ahogyan a megtorlás sem csupán Magyarországon történt, és mások rokonszenvét sem csak ott érezhették magyarok.

A magyar nemzetre, ami emberekből áll, nemcsak az jellemző, hogy országában él, hiszen él más országokban is. Ahogyan élt más időkben is. A politikai nemzetnek vannak országhatárai – vagy lenniük kellene –, a kulturális nemzetnek viszont nincsenek. Anyaországról lehet beszélni, ha helyes, ha nem, anyanemzetről viszont nem. Egyébként, nagyon nem szeretem a „szórvány” szót, elcsatolt országrészekben nem szórványok élnek, őket nem szórták oda, a szétszóródott magyarok pedig maguk cselekedtek egyenként, akkor is, ha kényszerítve érezték is magukat a távozásra. Egyre megy, hogy politikai volt a kényszer, vagy megélhetési, azaz gazdasági.

A kettős kötődés ma is eleven és szétbonthatatlan bennem, csak terheesebb, mint azokban a külföldi, külhoni években és évtizedekben volt, amikor úgy éreztem és gondoltam, hogy az ország függetlenségét és a nemzet szabad életét nem fogom megélni, ha száz évig élek is, vagy akár százötven évig, ahogyan a török hódoltság idején éltek nemzedékek. Terheesebb, mert ma független az ország, de sokféleképpen és nagyon megosztott a nemzet, és inkább virtuális, mint valós. Egészen más, mint hatvan éve volt. De változik, biztosan változik, ahogyan a Föld forog, ahogyan észrevétlen jönnek új nemzedékek. Meglehet, illuzórikus azt hinni, hogy a nemzeti egység fennmaradhatott volna 1956 után, ha az ország semleges és független marad – maga a forradalom megtörtént, tény volt, nem illúzió, és hinni lehetett, hogy „A magyar név megint szép lesz”.

Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság szervezte a teherautót november 17-én kora reggelre. Négyen kerültünk a küldöttségbe, két megbízatással: érjük el, hogy az Ausztriából érkező élelmiszer egyenesen az egyetemi menzához érkezzen, ne Kádárékhoz, és vegyük rá a nyugati diákszövetségeket, hogy tiltakozzanak az oroszok november 4-i bevonulása ellen egy nemzetközi diákonferencián.

A kis teherautó órákkal később földek mellett állt meg. Kísérőnk mutatta, ha arrafelé tovább megyünk, előbb-utóbb ott lesz a határ. Ott is volt. Egy magányos katona állt egy hídnál, fegyverrel a vállán. Mondta, ne menjünk, de nem tartott vissza. Könnyezve nézett minket.

Nem emlékszem, hogyan kerültünk Bécsbe. Még most sem, pedig olvastam egyik társam és barátom, Gömöri György eléggé részletes visszaemlékezését. Arra sem emlékszem, hogyan kerültünk az osztrák diákszövetséghez, csak arra, hogy azt mondták, Ausztria semleges, ők nem politizálnak. Az élelmiszerek menzához szállítását sikerült elintézni, de nem tudtuk, hogyan tovább. Hallottuk, az oxfordi egyetemisták nagyon lelkesek, erre fel úgy gondoltuk, oda kellene mennünk. Sikerült is. Egy angol bizottság egyetemistákat toborzott Oxfordba, jelentkezünk másokkal együtt. Csak egy ember tudta meg, Max Hayward, aki aztán csoportunk kísérője lett, hogy mi ketten miért akarunk Oxfordba menni. Mi ketten Gömörivel. Küldöttségünk másik két tagja a diákszövetségi kudarc után úgy döntött, visszamennek, ha jól emlékszem, menyasszonyaikért.

Amennyire tudom, az első repülőgép vitt bennünket Angliába, vagy harmincan ültünk rajta, egy kis kivénhedt katonai gép, nagyon zajos volt, viharba is kerültünk. Én először ültem repülőn. Éjjel érkezünk meg egy vidéki repülőtérre – ha jól tudom, ma Gatwick –, aztán buszon bevittek Londonba, és a Lancaster Gate Hotelben szállásoltak el. Másnap izgatott és nagyon kíváncsi magyarok jöttek. Cs. Szabó Lászlóra emlékszem, Szabó Zoltánra. És Koestlerre – elég jól beszélt magyarul, de azt mondta, a szókincse egy iskolás gyereké.

Az oxfordi diákok tényleg lelkesek voltak. Mondták, Leidenbe kell mennünk, ott van a COSEC, a nemzeti diákszövetségek koordinálóbizottsága, annak kell

intézkednie, és összeadták a pénzt az útra. Belgiumon át mentünk, flamand diákok vettek gondjaikba az éjszakára. Olyasmit mondtak: „Tudjuk, hogyan éreztek, mi is rab nép vagyunk.” Gömörivel összenéztünk, kissé bizarr volt.

Leidenben kiderült, hogy a ránk bízott feladat megoldhatatlan. Én egy amerikai fiatalemberre és egy titkárnőre emlékszem, ők voltak a COSEC. Írásában Gömöri Gyurka két fiatalembert említ, akik azt mondták, egy konferenciához össze kellene hívni a diákszövetségeket, és meg kellene szavaztatni velük, ami sokáig tartana, és az eredménye kétséges lenne. Bennem summásan úgy maradt meg a találkozás, hogy politikával ők se foglalkoznak. Megvacsoráztattak, betettek minket egy szállodába, barátságosan és mentegetőzve, mi pedig másnap visszafordultunk Oxfordba. Frusztráltan és okosodva. Ott hon azt hittük, ahogyan van egy nemzetközi kommunista diákszövetség, Nyugaton is lennie kell egy nyugatinak. Nem jutott eszünkbe, hogy Nyugaton nincsen központi irányítás.

Visszaérkezésünk után tudtuk meg, hogy Pesten letartóztatták a Diákbizottságot és a Központi Munkástanács tagjait is. Ekkor derült ki, hogy nem megyünk haza. Ami engem illet, ezt megerősítette egy Bécsből érkező távirat anyámtól. Ketten is akartak telefonon riasztani, hogy tűnjek el, és ő úgy gondolta, kimegy Bécsbe, és megtalál. Megakadályozza, hogy visszamenjek. Épp aznap indultak Budáról, amikor mi Bécsből. Nem tudom, hogyan akadt a nyomomra, de ráakadt. Vitte magával hatéves öcsémet, mire föl persze nevelőapám is csatlakozott. Ők aztán Bécsből egyenesen Amerikába kerültek, és én csak négy év múlva láttam őket újra, miután megkaptam a diplomámat. Az utazás nagyon drága lett volna, utóbb viszont professzorom révén egyéves állást kaptam a princetoni egyetemen, az oxfordi bizottság pedig nagylelkűen fizette hajójegyemet a Queen Elisabethre. (Egy évvel később az egyhetes visszautat Angliába teherhajón viszont már én. Eszembe se jutott, hogy Amerikában éljek.)

Oxford hihetetlennek tűnt 1956 végén, még inkább 1957 tavaszán. Teljes béke volt, nyugalom, idill, szinte bizarr, abszurd. Anglia a három atomhatalom egyike volt 1956-ban, nem semleges, de ennek nem látszott és nem volt érezhető nyoma a kollégiumok, templomok és könyvtárak évszázados kövei és a mindig frissen zöld és dús gyepszőnyegek között, a kanyargó Isis folyócska mentén, ahol hosszú rudakkal lökött és irányított csónakokban lányokat szórakoztattak magas szőke fiúk, ahogyan képek tanúsága szerint ez régi szokás volt. Nem voltunk egészen tétlenek, aláírásokat gyűjtöttünk híres oxfordi professzoroktól magyarországi írók, újságírók és politikusok bebörtönzése és halálos ítéletei ellen. És ötórai teára jártunk a Randolph Szálloda tágas halljába, el-elálmélkodva a furcsa angolokon és saját elvárásolt életünkön. Angol kifőzdék és vendéglők előtt indiaiakba kezdtünk járni, esténként a La Roma presszó emeleti helyiségében jöttünk össze, ahova angol lányok mellett olyan északolaszok is be-betévedtek, akiket először magyaroknak néztünk. Voltak kínaiak, japánok, indiaiak, négerok, ilyen egyveleget addig Magyarországon nem lehetett látni, ott pedig keveredtünk velük, és szokogattuk, hogy ez magától értetődő.

Egyiptomi egyetemisták elmondták, milyen jó Nasszer, aki államosítani akarta Szeuet, a gyarmati Anglia mennyire átkos. Amerikai katonák táboroztak a városon kívül, be-bejártak inni meg a lányokhoz, és panaszkodtak a számukra nagyon is osztályokra különülő angolokra. A lányokat kedvelték, de maradni semmiképpen sem akartak. Mindez a szelíd forgatag is valótlan idillnek, fura játéknak tűnt. Naponta új meg új csodálkozások, például a csekkönyvek, mert havi pénzünket az Oxfordi Bizottság bankba fizette be, és csekkel fiztünk. Rip van Winkle voltam, aki nem egy későbbi, hanem egy egyidejű, de egészen másféle mesevilágban ébred és igyekszik tájékozódni.

Sarkítok, hiszen sokszor mentem Londonba is, de ott más volt a helyzet, nagyvárosi, bár egészen más, mint Bécsben vagy Budapesten. Az idősebb magyar baráti kör rögtön befogadott minket, meglepetés voltunk nekik, és öröm. Nekünk pedig ők. Magyar közeg, nagyszerű magyar közeg, már otthonosak és tele tapasztalatokkal és szabad nézetekkel. Jó volt Szabó Zoltánéknál lenni, aludni is lehetett náluk a Roland Gardensben, én a Szabó Zoltán szerkesztette Magyar Szó című újság összeállításában, tördelésében, nyomdába vitelében segédkeztem. Mindig meg lehetett szállni valakinél. (Csak egyetlen alkalomra emlékszem, hogy senkinél se lehetett, és az Üdvhadsereg szállójában kötöttem ki, egy külön magyar hálóteremben, ahol verekedés is volt, rendőrök vetettek véget neki.)

Ám ezek a kiruccanások, akármilyen gyakoriak és jók voltak is, csak a napi rutint szakították meg. Az első félévben nyelvtanfolyam volt délelőtt és délután, mindennap. És ha akadt is egy-egy esemény, például meglátogattuk Madariágát – ki gondolta volna, hogy Oxfordban él –, csak kis időre csiklandozott fel. A kontrasztot az otthoni napokkal, azt hiszem, úgy tudom éreztetni, hogy idézek egy naplóbejegyzést, amelyet több másikkal 1957 tavaszán készíthettem, hogy leírjam, mielőtt elfelejteném, néhány forradalom alatti napom eseményeit.

VISSZAEMLEKEZÉS-NAPLÓ, 1956. OKT. 31-ÉRŐL*

Október 31-én kora délelőtt mentem be az Igazsághoz. Mielőtt nekiindultam volna a városnak körülnézni, anyagot szerezni, meg akartam tudni, nincs-e valami konkrét, fontos dolog, amiről írni kell. A szerkesztőség ajtajában összeakadtam két székesfehérvári fiúval. Mindketten munkások voltak, és még előző nap jöttek fel Budapestre motoron. Egyrészt hírt hoztak, hogy Fehérváron bajok vannak, a katonaság tartja kezében a várost, a katonaság vezetője pedig nem akar engedelmeskedni a forradalomnak. Másrészt újságot akartak vinni. Ők még aznap visszamotoroztak – hideg éjszaka volt – Székesfehérvárra, azzal, hogy másnap újra feljönnek Pestre teherautóval. Ezt meg is tették, bár akkor már második éjjel nem aludtak. Kérték: menjek le velük Fehérvárra, ha tudok, meg hozzak magammal egy-két fiút, mert szükség lenne lent egy kis „agitációra”.

A teherautóra felpakoltunk egypár köteg Igazságot, majd átmentünk az egyetemre, gondoltam, ott találok fiúkat, akik velem jönnének. Meg röpcédula, Egyetemi Újság is akad talán. Az egyetemen rengetegen várakoztak: épp akkor mentek el a nyomdába páran elhozni a friss anyagot. Várni kellett nekünk is. Idegesek voltunk. Szörnyű volt elviselni a két-három óra semmittevést akkor, amikor nappal és éjszaka egybefolyt, amikor az ember azért nem tudott leroskadni a fáradtságtól, mert újra és újra tennie kellett valamit. Idegesen rágtuk a cigarettát.

Végre elindultunk. Immár öten, mert két fiú rögtön ajánlkozott, hogy velem jön.

Útközben többször megálltunk, embereket vettünk fel, akik gyalog vándoroltak az országút szélén. Ki csak a szomszéd faluig akart menni, ki messzebb. Oroszokkal nem találkoztunk: eltűntek az országútról, visszahúzódtak valamerre.

* Hatoldalas gépirat, angol klaviatúrás írógépen (nem saját gépemen, ezért vagy annak megvétele előtt írtam, vagy nem otthon), a megírás idejére következtetni sem tudok. Biztosan Angliában készült, ottani formátumú papíron. Indigós másolat, az eredetivel nem tudom, mi történt.

Fehérváron rögtön a Forradalmi Tanácshoz hajtottunk, szerencsére a Tanács elnöke még ott volt. Estefelé járt már, a Tanács többi tagja hazament. A nyugalom furcsának, hihetetlennek tűnt a pesti bizottságok megállás nélküli munkája után. Felmentünk az egyik emeleti terembe – négyen. A két fehérvári fiú előzőleg nem mondott semmit a Tanács elnökéről, most meg már késő volt kérdezősködnöm. Nem tudtam, kivel állok szemben. Ő sem tudta. Középtermetű, értelmes arcú férfi volt, olyan értelmiségi, akin látszik, hogy apja földet szántott. A két fiú hallgatott, egyikük itt a bőrfotelben ülve is fogta elmaradhatatlan puskáját. Csak egy-két pillanatig töprengtem, s aztán elmondtam, miért jöttem. Kérdeztem: mi a helyzet. Válasza meghökkentett. Eddig ugyanis az Igazságot mindenki dicsérte nekem, véleményem szerint méltán, a fehérvári Forradalmi Tanács elnöke pedig szidni kezdte. Szidta, mondván: a Székesfehérvárról szóló cikk hazugság, nem volt semmi baj a városban, és ők már tiltakoztak is rádiójukon (ugyan melyik városnak nem került akkor hamarjában rádiója?) keresztül. Kényelmetlenül éreztem magam. Nem mertem a két fiúra nézni, azt hiszem, ők se énrám, hiszen az ő híreikből állt a cikk, az ő híreik miatt jöttem le. De azért nem hagytam magam. Ki is derült, hogy valóban voltak bajok, a katonaság vezetője, egy Mikes nevű alezredes(?) valóban kerékkötő volt, de leváltották, és azóta minden rendben. Kemendy alezredes lett a Dunántúli Haderők parancsnoka, ki rendes ember hírében állt. Az újság szerkesztőnőjét nem igaz, hogy lecsukták, bevitték ugyan a pártházba, de kiengedték, sőt, még az ÁVÓ-t is lefegyverezték azóta. Könnyen ment, kevesen voltak, felrendelték legtöbbjüket Pestre, vezetőjük pedig maga is egyetértett az ÁVÓ feloszlásával. Szóval még egy fegyverdörrenés se hangzott. Az ávosok, szám szerint vagy 130-an börtönben ülnek, semmi bajuk, majd később döntenek sorsuk felett, így a legjobb. Különben szivárognak vissza Pestről az ávosok, ezért ülnek már százharmincan nyugodt békében. Így hát felháborodott a nép az Igazság cikke miatt. Már csak azért is, mert Pestről a cikk hatására két kocsi fegyveres fiatal jött „segíteni Fehérvárnak”.

Mikor ezt hallottam, elmosolyodtam. Furcsa volt látni, hallani a frázisok megelevenedését, hiszen tíz éven át csak elméletben lelkesítette az embereket az újság, a propaganda, most meg egy kicsiny cikkecske két autó fegyverest röpített egyik városból a másikba. A mosoly mellett azért bántott is a dolog. Nemcsak a hiábavaló izgalomkeltés miatt, hanem hogy az Igazság hazudott. No, hiszen tudtam én, be is bizonyítottam: nem hazudott az újság, az történt mindössze, hogy akik a hírt hozták, tegnapelőtt jöttek el a városból, a változások meg tegnap történtek. Telefon-összeköttetés nem volt, a víz elöntötte a fehérvári telefonkábeleket, s olyan időkből, mikor minden óra új helyzetet tállal, nehéz újságot írni. Emberek írják azt utcakövekre.

Végül jó barátságban váltunk el, beláttuk, hogy a másiknak is igaza van. Az újság szerkesztőjével akartam beszélni. Hátha ő is mond valami újat. Aztán megmondták a nevét: Bokor Rózsa. Emlékezetemből felderengett a név meg a köré rakódott múlt, most már ezért is beszélni akartam vele.

Ágyból rángattuk ki a két fehérvári fiúval, akik mutatták az utat. Furcsa volt szemben állni vele, beszélni a forradalom problémáiról a forradalom kelles közepén. Utoljára ugyanis Sztálinvárosban láttuk egymást. Ő akkor a sztálinvárosi tanács népművelési osztályának vezetője volt, én meg szétnézni akaró fiatal író. Ez még 1953-ban történt. Furcsa volt látni őt a forradalmi újság szerkesztőjeként. Furcsa is, jó is. Ő is így érezte. Mert mesélt nekem magáról, onnan tudom. Azt beszélte abban a kis lukban, ahol lakott, s amelyben még legfeljebb három olyan keskeny dívány fért volna el, mint amilyenről felkelt, azt mesélte, hogy olyan furcsa minden, úgy érzi, mintha más ember lenne, igazán más: lelkes, friss és örvendező. Már azt hitte, képtelen lesz ilyen lenni, s minden örökre fásult, szürke, ólomnehéz marad.

Örültem, hogy megtalálta önmagát, azaz hogy a csudatevő forradalom visszaadta hitét. Néztük egymást némán egy kicsit, aztán felrázódtunk: kért, írjak már egy cikket az újságjukba a pesti helyzetről. Főleg arról írjak, mondta, hogy a munkások tovább sztrájkolnak. Mert olyan hírek jöttek Pestről, hogy szünni kezd a sztrájk, hogy a pestiek elárulják a forradalmat. Megtettem, írtam arról is, hogy Nagy Imrében a bizalom Pesten, így legyen Fehérváron is.

Egy középiskolás fiú-diákotthonban aludtam, illetve aludtunk a két, Pestről velem jött fiúval. A fehérváriak hazamentek. Mikor befordultunk a diákotthon kapuján, épp akkor indultak vissza Pestre a „fellelkesült harci segítők”. A gimnazista fiúk is leszidtak, mikor kiderült, hogy az Igazságtól vagyok. Ott nyüzsögtek az igazgatói szobában, felelőségük teljes tudatában, mint a fegyveres nemzetőrség töredéke. Meghökkenően határozottak, céltudatosak és meggondoltak voltak. Talán csak egyet lehetett a szemükre vetni: túl lelkesen tettek, mondtak mindent. Semmiben sem különböztek a „felnőttektől”.

Gondosan elmagyaráztam nekik a cikk körüli dolgokat, s utána – hűteni akarván fehérvári önérzetüket – kimutattam az ablakon át az utcára: milyen csend, nyugalom van, és az üzletek is mind nyitva vannak, míg Pesten... Igen, határozottan meghökkenett a nyugalom, a hétköznapi, ami csak úgy áradt Fehérvár utcáiból, köveiből. Mintha más világba érkeztem volna. Mintha nem is a forradalomban lélegezném a levegőt. Pedig ott tettem. Csakhogy Fehérvár vidéki város, a történnivalók gyorsan történnek, és már csak a falak mögött zajlott a forradalom.

Reggel a volt Tanácsházába mentünk: én vissza akartam fordulni Pestre, két társam pedig Győr, illetve Pápa felé szándékozott. Meggyőzni az embereket, hogy Nagy Imrében bízni kell, és a sztrájk immár felesleges. Mert ekkor tudtuk meg a semlegességi nyilatkozatot.

Egy élelmiszert szállító autókaravánon csináltak helyet nekem. Gyorsan, cikornyák nélkül, de készségesen. Pedig sok dolguk akadt, nemcsak a várost, a fővárost is el kellett látni autón szállított étellel. Kenyerek között utaztam. Az autókaravánt egy fiatal férfi meg egy szőke, 24-25 év körüli lány kísérte, puskával vállán. Már harmadik napja, szinte megállás nélkül. Kellott Pestnek az ennivaló. A földművesek így segítettek. Azzal a 16 borjúval, amit ingyen adtak, küldtek. Két teherautó hozta őket, és szinte sajnálkoztam, hogy tagló alá kerülnek. A minden garast fogukhoz verő gazdáik nem sajnálkoztak. Furcsa volt a kenyerek halmán utazni, melyet éjszaka sütöttek a fehérvári pékek. Furcsa, jó érzés fogott el. De cudarul fáztam: ugyancsak meghűlt a levegő, telet jósoltak a szelek, melyek arcomat csípve csapódtak át a kocsin.

Gémberedett tagokkal szálltam földre a Boráros téren. Már egy másik kocsirol, az ennivaló-szállítmány csak Kelenföldig ment. Hiszen minden autó elvitte az embert, minden autót meg lehetett állítani. Leszálltam a Boráros téren, és megindultam végig a Nagykörúton. Szétlőtt falak fogadtak. Kiegett tankok. A Kilián laktanya az utcán feküdt. És az emberek áramlottak az utcán, a megeredő hideg esőben, egészségesen, pesties kíváncsisággal. A Nagykörút és a Baross utca sarkán, az első emeleten egy férfi hajlongott az erkélyen keresztbe fektetett pallókon: a tankgránát szaggatta lukat falazta fűtőréssze. Megálltam. Hosszan, öntudatlanul néztem. Aztán megindultam a szerkesztőség felé, s úgy éreztem: no, igen, hát győzött a forradalom.